

Jerzy Szmagałski

Pedagogika społeczna w rozumieniu badaczy pracy socjalnej. Perspektywa międzynarodowa

Wprowadzenie

Od początku XXI wieku następuje przyspieszenie rozprzestrzeniania się pedagogiki społecznej na świecie, jak dowodzą Àngela Janer Hidalgo i Xavier Úcar w ostatnio opublikowanym artykule poświęconym jej perspektywom rozwojowym. Badanie na ten temat przedstawili na podstawie uzyskanych metodą deltyfikacji opinii dziesięciu ekspertek i ekspertów zajmujących się tą dziedziną, pochodzących z dziewięciu krajów europejskich oraz USA, Chile i Brazylii. Autorzy ci podkreślili zwłaszcza wprowadzenie modelu interwencji społeczno-pedagogicznej w świecie anglojęzycznym oraz zakorzenianie pedagogiki społecznej w krajach Ameryki Łacińskiej (Janer Hidalgo, Úcar 2019, s. 2). Ci sami autorzy nieco wcześniej przedstawili wyniki tego badania odnoszące się do zróżnicowań pedagogiki społecznej w międzynarodowej perspektywie. Z konkluzji tych badań, odnoszących się do relacji między pedagogiką społeczną a pracą socjalną, wynika, że ta pierwsza jest m.in. teorią odnoszącą się do pracy socjalnej i kulturalnej orientowanej przez praktykę i na rzecz praktyki, natomiast praca socjalna jest profesją, z którymi ma ona najbardziej bezpośrednie relacje. Obok tych zgodnych ustaleń rozwiązanie problemu relacji między pedagogiką społeczną a pracą socjalną zarówno na poziomie akademickim, jak i profesjonalnym pozostaje jednak jako budzące wątpliwości (Janer Hidalgo, Úcar 2017, s. 212–213).

Próby rozpatrzenia tych relacji w Europie przez badaczy pracy socjalnej wykazują niejednoznaczną sytuację. W niektórych krajach, jak na przykład w Chorwacji i Macedonii (obecnie Macedonii Północnej), pedagogika społeczna i praca socjalna rozwijają się jako oddzielne dyscypliny nauk społecznych. W innych pedagogika społeczna ze swym epistemologicznym paradygmatem wywiera wpływ na rozwój pracy socjalnej jako dyscyplina pokrewna. W Niemczech i w Polsce m.in. te dziedziny są postrzegane jako blisko ze sobą powiązane (Zaviršek, Lawrence 2012, s. 441, 443). Rzeczywiście, w naszym kraju relacje między

pedagogiką społeczną a pracą socjalną są oczywiste i kultywowane od czasów Heleny Radlińskiej. Natomiast w Niemczech od dawna te relacje, niełatwe, były i są powodem kontrowersji. Działo się tak zwłaszcza, gdy pod władzą nazistów dokonano tam uzurpacji pedagogiki społecznej jako teorii uzasadniającej plan konsolidacji Niemiec stosownie do idei rasowo zdefiniowanej wspólnoty ludu. Gdy po II wojnie światowej alianci zdecydowali o korzystaniu z amerykańskich metod pracy socjalnej w społecznej rekonstrukcji Niemiec, pedagogika społeczna, osłabiona pod hitlerowską władzą z powodu prześladowań jej krytycznie nastawionych reprezentantów, uległa zawieszeniu. Jej odrodzenie nastąpiło na fali kontrkulturowych ruchów młodzieży zapoczątkowanych w 1968 roku, ale kontrowersje między nią a pracą socjalną się utrzymują. Świadczą o tym odmienne modele kształcenia: pedagogów na uniwersytetach, a pracowników socjalnych w wyższych szkołach zawodowych – *Fachhochschulen* (Lorenz 2008; Sałustowicz 2012).

Debata nad relacjami pomiędzy pedagogiką a pracą socjalną obejmuje od początku XXI wieku coraz szersze międzynarodowe kręgi wraz z rozszerzającym się na świecie przyswajaniem tej pierwszej w krajach, gdzie przedtem była nieznana. Zapewne można wskazać szereg autorów studiujących pracę socjalną, którzy się do tego przyczynili, ale piszący ten tekst bierze na siebie ryzyko przedstawienia wkładu w to dzieło Waltera Lorenza, Malcolma Paine i Juhy Hämäläinena, mając przekonanie, że to właśnie oni wywołali swoimi rozważaniami największe zainteresowanie i refleksję na ten temat zarówno wśród pedagogów społecznych, jak i badaczy pracy socjalnej na świecie.

Walter Lorenz

Lorenz akademicką karierę rozpoczął w 1978 roku na National University of Ireland, University College Cork i kontynuowaną od 2001 roku na Libera Università die Bolzano związał z nauczaniem i badaniami w zakresie pracy socjalnej, potwierdzając swoją aktywność wieloma artykułami, współredagowanymi i autorskimi książkami (Lorenz b.d.w.)¹. W jego dorobku bez wahania można wyróżnić książkę zatytułowaną *Social Work in a Changing Europe* – dzieło pionierskie w czasach, w których zostało opublikowane. W tym dziele jako jeden z pierwszych autorów Lorenz wniósł do międzynarodowego obiegu relacje między pracą socjalną a pedagogiką społeczną (Lorenz 1994).

Według Lorenza pedagogika, zwłaszcza pedagogika społeczna, to najmocniejsza i najbardziej wpływowa alternatywa wobec paradygmatu caseworku,

¹ Dane na temat publikacji Lorenza zawarte w jego CV dostępnym w Internecie są niepełne, obejmują pozycje opublikowane w latach 2003–2017.

który jest fundamentalny dla amerykańskiego nurtu rozwojowego pracy socjalnej, a wszak opiera się na „pożyczonych” – jak sam napisał – teoriach psychodynamicznych. Niemniej jednak, autor ten ostrzega, że pedagogika, podobnie jak praca socjalna, może zawierać elementy kontroli społecznej oraz rzecznicstwa społecznego czy wyzwalania. W pewnej formie pedagogiki można traktować ucznia jak puste naczynie, jak czasami uległy, czasami oporny obiekt edukacyjnych starań, w innej można ożywić edukacyjny potencjał drzemiący w każdej osobie. Ostrzega on, że nie ma immanentnych korzyści w opieraniu profesji społecznych na pedagogice dla przeciwstawienia ich konceptualizacji jako stosowanej nauki społecznej lub jako pochodnych psychologii. Przewagi pedagogiki jako teoretycznej podstawy pracy socjalnej można upatrywać w tym, że praca ta mieści się w pedagogice wśród jej równie ważnych zakresów praktyki, zamiast stanowić „pożyczony” zbiór koncepcji. Zdaniem Lorenza w Europie związek między naukami pedagogicznymi a pracą socjalną jest oczywisty, ponieważ przeszedł próbę czasu. Nauki te mają dobrze ugruntowane miejsce na uniwersytetach w wielu krajach europejskich i włączają w swój zakres pracę socjalną. Warto w tym miejscu zwrócić uwagę, nawiązując do tematu książki i czasu, w którym powstała, że autor powiadomił czytelników zza niedawno zdartej żelaznej kurtyny, iż w Czechach, na Słowacji i w Polsce dla pracy socjalnej powstała szansa nawiązania do dawnej tradycji kształcenia na poziomie uniwersyteckim pomimo przerwy spowodowanej przez komunizm (Lorenz 1994, s. 87–88). W rzeczywistości wówczas, gdy książka została opublikowana, kształcenie pracowników socjalnych na studiach wyższych już funkcjonowało nie tylko – jak wiemy – w Polsce, nie tylko w Czechach i na Słowacji, ale i w innych krajach europejskich, które uwolniły się od komunistycznych reżimów (Constable, Mehta 1994).

Lorenz, analizując miejsce pracy socjalnej w kontekście europejskim, zdecydował, jak się zdaje, że ważne jest zapoznanie czytelników z niemieckimi przejściami z pedagogiką społeczną. Przypomniawszy, że pionierskie jej rozumienie zaproponował w 1844 roku Karl Mager (1810–1858), określając ją jako teorię przyswajania kultury, skupiającą się na całościowym kształtowaniu społeczeństwa, w którym formalne instytucje edukacyjne odgrywają jedynie ograniczoną rolę. Inni pedagodzy, jak Friedrich A.W. Diesterweg (1790–1866) i Paul Natorp (1854–1924), przyczyniali się do przemieniania tego uniwersalistycznego znaczenia pedagogiki społecznej. Według Diesterwega pedagogika społeczna była teorią kształcenia odwracającego widmo pauperyzacji i demoralizacji proletariatu w zachodzących wówczas procesach industrializacji zagrażających stabilności społeczeństwa. Uznając, że problemy społeczne są rezultatami wadliwej socjalizacji, przypisał on nauczycielom odpowiedzialność za rozwijanie umiejętności społecznych uczniów, a przez to reformowanie społeczeństwa nie przez kościelne nawoływanie do bojaźni i dyscypliny, lecz środkami pedagogicznymi. Natorp w pedagogice społecznej znalazł środek inżynierii społecznej dla

paternalistycznych państw niemieckich w XIX wieku. Według niego winna ona być edukacją, która kierunkuje indywidualną wolę na wyższy poziom woli wspólnotowej. Tak rozumiana pedagogika społeczna miałaby być programem osiągnięcia lepszego przystosowania społecznego (Lorenz 1994, s. 87–93).

Opisane przez Lorenza dawne niemieckie doświadczenie z polaryzacją rozumienia pedagogiki społecznej ma, jego zdaniem, utrzymujące się znaczenie także dla pracy socjalnej, zawarte w dylemacie:

Czy pedagogika społeczna jest zasadniczo ucieleśnieniem dominujących interesów społecznych w odniesieniu do wszystkich projektów edukacyjnych, szkół, przedszkoli, edukacji dorosłych jako środków przenoszenia jej wartości do wszystkich sektorów populacji i osiągnięcia bardziej skutecznej kontroli społecznej, czy jest ona krytycznym sumieniem pedagogiki, cierniem w mięszu oficjalnej agendy, emancypacyjnym programem samodzielnie kierowanych procesów uczenia się wewnątrz i na zewnątrz systemu edukacji, dążących do transformacji społeczeństwa? (Lorenz 1994, s. 93)

Określając ten dylemat, Lorenz zdaje się proponować rozwojowe doświadczenia niemieckiej pedagogiki społecznej jako przesłanki do wyjaśnienia nieuniknionej polityczności pracy socjalnej. W konkluzjach, którymi podsumowuje swój wgląd w pracę socjalną w zmieniającej się Europie, podkreślił, że zmiany, które zachodzą na kontynencie i w skali globalnej ani nie zezwalają na to, by praca socjalna ograniczała się do służenia realizacji krajowej polityki społecznej, ani na to, żeby wycofała się w pozorną neutralność tradycyjnego profesjonalizmu (Lorenz 1994, s. 169). Lorenz nie próbował przedstawić paradygmatu związku między pedagogiką społeczną a pracą socjalną: podrzędności, równorzędności, czy może nadrzędności. Jak się zdaje, z jego rozważań wynika, że obie te dziedziny są skazane na rozstrzygnięcie tego dylematu raczej w praktyce niż na gruncie teoretycznym, na którym się uzupełniają.

Malcolm Payne

Payne rozpoczął karierę akademicką jako wykładowca pracy socjalnej na Bristol University w 1976 roku, poprzedzając ją kilkuletnią praktyką pracownika socjalnego. W swojej karierze był zatrudniany na kilku uniwersytetach w Anglii i jako wizytujący profesor na uniwersytetach w Bratysławie i Opolu. Swoje związki z praktyką pracy socjalnej zaświadcza zatrudnieniami w instytucjach opiekuńczych na kierowniczych lub doradczych stanowiskach, m.in. w hospicjum. Jego dorobek publikacyjny zawiera 16 książek autorskich i współautorskich, 12 zredagowanych i współredagowanych, wiele rozdziałów w pracach zbiorowych i artykułów (Payne, b.d.w.). W tym dorobku znajduje się opublikowane w 1991 roku fundamentalne dzieło pt. *Modern Social Work Theory*, następnie trzykrotnie aktualizowane (Payne 1991, 1997, 2005a, 2014). Właśnie w rozległych studiach nad

teoriami pracy socjalnej Payne podjął starania prowadzące do identyfikacji teoretycznego znaczenia pedagogiki społecznej dla tej pracy. Natomiast w książce *The Origins of Social Work. Continuity and Change* przedstawił historyczne tło rozwoju anglo-amerykańskiego nurtu pracy socjalnej od jej prapoczątków do końca XX wieku na tle zachodnioeuropejskich procesów rozwoju pomocy społecznej, wraz z próbą projekcji przyszłości pracy socjalnej. W tej publikacji wprowadził wątek historii pedagogiki społecznej, w jego interpretacji dziedziny funkcjonalnie pokrewnej pracy socjalnej, uwzględniając jako pionierskie w jej rozwoju Niemcy, Danię, Hiszpanię oraz Polskę, z podkreśleniem roli Radlińskiej i Korczaka (Payne 2005b, s. 206–208).

W *Modern Social Work Theory* Payne przedstawił wiele orientacji teoretycznych, zidentyfikowanych przez niego w światowej literaturze przedmiotu, poprzedzając te przeglądy rozważaniami metateoretycznymi. W kolejnych wydaniach zmieniały się orientacje teoretyczne, książki się rozrastały, a ich konstrukcja ulegała zmianom, co zdaje się świadczyć zarówno o dynamice rozwoju teorii, jak i o pogłębiającej się refleksji autora na ich temat. Każde z wydań przedstawia szereg teorii. Wydanie czwarte zawiera charakterystyki jedenastu podejść teoretycznych, których nie sposób przedstawić czy choćby wymienić w ramach tego tekstu.

Potencjał teoretyczny pedagogiki społecznej dla pracy socjalnej Payne zauważył w wydaniu drugim *Modern Social Work Theory*, po raz pierwszy umieszczając wzmiankę o jej zastosowaniach w niektórych krajach europejskich w rozdziale poświęconym przedstawieniu pracy socjalnej na rzecz rozwoju społeczności lokalnej (*Social and Community Development*) (Payne 1997, s. 203). Bardziej wnikliwie rozpatrzył ten potencjał w wydaniu trzecim. Tu potraktował go jako jedną z alternatyw dla, jak napisał, zachodnich teorii pracy socjalnej, np. ghandyjska praca socjalna z Indii, perspektywy z Chin i Afryki oraz pedagogika społeczna z Europy. W rozdziale *Social and Community Development* Payne wpisał pedagogikę społeczną obok animacji i agologii – duńskiej wersji pracy ze społecznością. Podkreślił wspólne tym teoriom założenie o edukacji jako działaniu dążącemu do zmiany sytuacji ludzi w ubóstwie przez zwalczanie wykluczenia społecznego, rozwijanie społecznej tożsamości, prowadzącemu do osobowego i społecznego rozwoju przez rozwiązywanie problemów społecznych, bardziej niż przez indywidualne rozwiązywanie problemów osobistych (Payne 2005a, s. 14, 215). Z analizy przesłań niemieckiej pedagogiki społecznej wyprowadził on dla pracy socjalnej następującą tezę:

Ludzie edukują się w interakcjach z innymi i we wzajemnej wymianie percepcji na temat świata. Wyzwolenie osiąga się przez mediację poglądów i zachowań jednostki we wspólnocie, w której język odgrywa ważną rolę, jako że zrozumienie siebie pojawia się dzięki dyskusji w kolektywie (Payne 2005a, s. 216).

Payne, mimo swojego zainteresowania relacją między pracą socjalną a pedagogiką społeczną, nie ułatwił czytelnikom zapoznania się z jego stanowiskami w tej sprawie. W wydaniach drugim i trzecim można odnaleźć je jedynie poprzez indeksy rzeczowe. Dopiero w wydaniu czwartym pedagogika społeczna uzyskała więcej jego uwagi, co jest odzwierciedlone w tytule rozdziału *Macropractice, Social Development and Social Pedagogy* oraz w większej liczbie wskazań w indeksie rzeczowym, prowadzących czytelnika do opisów różnych kontekstów związku pedagogiki społecznej z teoriami pracy socjalnej (Payne 2014). Spośród refleksji, jakie Payne poświęcił w tym tomie potencjałowi pedagogiki społecznej jako teorii mogącej inspirować pracę socjalną, tutaj przedstawione są przykładowe tezy. Pedagogika społeczna:

- wraz z teoriami makropracy i rozwoju społeczności może być wykorzystana do rozwiązywania problemów i empowermentu jako celów pracy socjalnej, a teorie te wnoszą do praktyki priorytet dla społecznego i edukacyjnego angażowania ludzi, mających wspólne interesy i trudności, do wspólnej pracy nad ich pokonaniem (Payne 2014, s. 33);
- jest kluczową europejską perspektywą mającą istotne powiązania z pracą grupową, szczególnie z dziećmi i w placówkach pobytowych. Jest to ogólna teoria pracy socjalnej zorientowanej na procesy edukacyjne i rozwojowe (tamże, s. 49).

W wydaniu czwartym Payne przedstawił także wnioski z nowego w brytyjskiej opiece nad dziećmi pewnego pilotażowego projektu wdrożenia podejścia pedagogiki społecznej do praktyki zakładowej opieki nad dziećmi (*children's residential social care*):

- szerokie rozumienie opieki jako holistycznej i wielowymiarowej, pomaganie dzieciom w uczeniu się wzbogacony sposób przez wspieranie ich zdolności do samodzielnego myślenia;
- rozwijanie autentycznych, opartych na zaufaniu stosunków między dziećmi i dorosłymi, obejmujących autorytet i sympatię oraz rozsądny stopień prywatności dla dziecka (Payne 2014, s. 224)².

Kończąc z konieczności skrócone opisanie wkładu, który Payne wniósł do włączania pedagogiki społecznej w obręb teorii pracy socjalnej, należy podkreślić jego interpretację empowermentu i rzecznictwa jako podejść pracowników socjalnych do budowania pomocy oraz sojuszy, które stworzą ludziom szanse osiągnięcia pożądanых zmian w ich życiu. Empowerment wspomaga ludzi w dojściu do samodzielnego decydowania, do nabierania wiary w swoje możliwości, zaś rzecznictwo dąży do reprezentowania interesów ludzi bezsilnych. Oba podejścia realizują misję pracy socjalnej wobec ludzi szczególnie marginalizowanych, takich jak

² Payne w tym miejscu powołał się na raport z 2011 roku, którego współautorkami były m.in. Claire Cameron i Pat Petrie, pionierki pedagogiki społecznej w Wielkiej Brytanii.

osoby niepełnosprawne, z trudnościami uczenia się, osoby starsze czy dzieci pod opieką zastępczą. Payne podkreśla, że w realizacji empowermentu i rzecznictwa pomocna będzie, obok teorii interwencji kryzysowej, praktyki skoncentrowanej na zadaniach, pracy ze społecznością i innych podejść inspirujących samodzielność, także pedagogika społeczna (Payne 2014, s. 294, 316).

Juha Hämäläinen

Hämäläinen jest profesorem pracy socjalnej i pedagogiki społecznej na Wydziale Nauk Społecznych Uniwersytetu Wschodniej Finlandii, Itä-Suomen yliopisto. Przywołanie go w tym tekście jako wyróżniającego się w skali międzynarodowej badacza pracy socjalnej jest uzasadnione po pierwsze tym, że piastuje w swoim kraju uniwersytecką godność profesora pracy socjalnej, a po drugie – problematyką jego zainteresowań badawczych. W dorobku publikacji autorskich i współautorskich, liczącym ponad 260 pozycji, wykazuje 143 artykuły w międzynarodowych czasopismach recenzowanych, kilkanaście książek autorskich i współautorskich. Wiele publikacji stanowi splot problematyki pracy socjalnej i pedagogiki społecznej, wiele jest poświęconych w całości pracy socjalnej. Charakterystyczna dla dorobku tego badacza jest intensywna współpraca z autorami zagranicznymi z Chin, Niemiec, Szwecji i innych krajów, w tym z Europy Środkowej (Hämäläinen 2019). W Finlandii, w której pedagogika społeczna jest względnie nową dziedziną, jest jej pionierem i, jak się zdaje, bardzo aktywnym propagatorem. Jest współautorem, wraz z Leeną Kurki, pierwszego podręcznika pedagogiki społecznej pt. *Sosiaalipedagogiikka*, opublikowanego w 1997 roku (Foster 2012, s. 18).

W międzynarodowej debacie nad relacjami między pedagogiką społeczną a pracą socjalną szeroki oddźwięk wywołał jego artykuł *The Concept of Social Pedagogy in the Field of Social Work* (Hämäläinen 2003), wręcz wołający tym tytułem o zainteresowanie się jego treścią w ramach studium przedsięwziętego w niniejszym tekście. Przed przedstawieniem propozycji zawartych w tym artykule Hämäläinena warto jednak wrócić do innej jego pracy, opublikowanej wiele lat wcześniej, w 1989 roku, pt. *Social Pedagogy as a Metatheory of Social Work Education*. Nastąpiło to, zdaje się, przed czasem ożywienia międzynarodowego zainteresowania tym tematem³. Warto wrócić do tej pracy, gdyż nie straciły one na aktualności.

³ Google Scholar, wprawdzie przeglądarka nie w pełni miarodajna, bo penetrująca tylko teksty dostępne w Internecie, wyszukała 22 cytowania tego artykułu, a 210 poprzedniego tu przywołanego (dostęp: 10.06.2019).

Hämäläinen w tym artykule, adresowanym do międzynarodowej społeczności badaczy pracy socjalnej, zastrzegł, zapewne świadom przeważających wówczas w niej paradygmatów anglo-amerykańskich, że trudno jest zdefiniować pedagogikę społeczną, bo oba oznaczające ją terminy są wieloznaczne. Przedstawił zatem trzy interpretacje tego pojęcia:

1. Tradycja pedagogiczna, w której podkreślany jest społeczny związek z naukami pedagogicznymi, a teoria wychowania postrzegana jest z punktu widzenia procesów społecznych leżących u podstaw praktyk wychowawczych lub wychowania i edukacji dzieci.
2. Dziedzina studiów, w której łączy się wiedzę o dobrym życiu (etyka), znajomość warunków dobrego rozwoju, wychowania i edukacji (nauki pedagogiczne) oraz znajomość warunków dobra i dobrobytu społecznego (nauki społeczne).
3. Strategia lub tendencja w pracy socjalnej, w której podstawą orientacji pracy są elementy tradycji wspomnianej wyżej dziedziny nauki (Hämäläinen 1989, s. 117).

Podkreślił on także aspekt praktyczny pedagogiki społecznej. W praktycznym działaniu jej dążenia wyznacza program prewencji i łagodzenia problemów społecznych, zapewniając ludziom środki mentalne, umiejętności i postawy niezbędne do radzenia sobie w życiu, rozwiązywania problemów, zmieniania swojego otoczenia – i jeśli trzeba – również dostosowania się do niego. Hämäläinen wskazał na początki tej orientacji w tworzonym w Europie w XVIII i XIX wieku w systemie elementarnego szkolnictwa, będącym po części socjopedagogicznym programem, w ramach którego reformy społeczne miały być osiąganymi środkami edukacyjnymi. Podstawą działania socjopedagogicznego jest założenie, że problemy społeczne, przynajmniej częściowo, wynikają z braku wiedzy i umiejętności wymaganych w życiu lub z nieprawidłowych postaw. Zatem edukacja w zakresie wiedzy i umiejętności przydatnych w radzeniu sobie w życiu oraz kształtowanie odpowiednich postaw wyposaża ludzi do rozwiązywania indywidualnie i wspólnie problemów negatywnie oddziałujących na jakość życia czy do wprowadzenia koniecznych zmian w ich stylu życia. Socjopedagogiczna perspektywa winna być uwzględniana w społecznych dziedzinach aktywności, takich jak publiczna służba zdrowia czy praca socjalna⁴. W tym podejściu do pracy socjalnej przyjmuje się, że ludzie winni być wspierani do rozwiązywania swoich problemów społecznych z własnej inicjatywy, wspólnie z innymi (Hämäläinen 1989, s. 118).

Hämäläinen, krytycznie podchodząc do traktowania polityki społecznej w Finlandii jako naukowej podstawy pracy socjalnej – koniecznej, ale niewystarczającej – zaproponował socjopedagogiczną koncepcję tej pracy (tamże, s. 119). Pedagogiczna praca socjalna winna być orientowana przez trzy wektory wiedzy: 1) wiedzę o godnym życiu (filozofia praktyczna, szczególnie etyka społeczna); 2) wiedzę

⁴ W tym miejscu nasuwa się refleksja, że niewydolność publicznej służby zdrowia w naszym kraju po części wynika z niedostatku aktywizującej edukacji prozdrowotnej.

o warunkach dobra społecznego i dobrobytu (nauki społeczne) oraz 3) wiedzę o warunkach prawidłowego rozwoju, wychowania i kształcenia (nauki o edukacji).

W koncepcji pedagogicznej pracy socjalnej zaproponowanej przez Hämäläinena łatwo dopatrzeć się podobieństwa do propozycji Aleksandra Kamińskiego przedstawianych w jego wydanym w 1971 roku dziele *Funkcje pedagogiki społecznej. Praca socjalna i kulturalna*, w którym przecież używał pojęcia „praca socjalno-wychowawcza”. Jest nieprawdopodobne, żeby Hämäläinen znał dzieło Kamińskiego; podobieństwo świadczy o inspiracjach obu autorów tymi samymi tradycjami pedagogiki społecznej, do których się niezależnie odwoływali. Wypada też dodać, że Hämäläinen przypomniał wkład Heleny Radlińskiej w pedagogikę społeczną, stwierdzając, że według niej „pedagogika społeczna jest niezależną nauką praktyczną, która w dodatku do opisywania rzeczywistości może być także interpretowana jako dążąca do promowania narodowego dobrobytu i rozwoju humanizmu w społeczeństwie” (tamże, s. 121). Wszak napisał to w czasie, gdy Helena Radlińska, za życia funkcjonująca w międzynarodowych środowiskach pedagogów i pracowników socjalnych, była na Zachodzie zapomniana.

Artykuł *The Concept of Social Pedagogy in the Field of Social Work*, także adresowany do pracowników socjalnych, Hämäläinen opublikował świadom, że w ciągu 14 lat od opublikowania poprzedniego zaczęła się ekspansja pedagogiki społecznej poza kraje, gdzie była tradycyjnie uprawiana. Odnosił, oprócz wspomnianego wyżej podręcznika swego współautorstwa wraz z Kurki, publikacje w latach 2000/2001 podręczników w Danii, Rosji i Szwecji, napomknął też o Hiszpanii. Wspomniał RPA, gdzie pedagogika społeczna jest uprawiana na afrykańskich uniwersytetach pod wpływem duńskim, ale nie na anglojęzycznych. Zwrócił uwagę, że koncepcja pedagogiki społecznej wprawdzie nie zdobyła znaczącej pozycji w krajach anglo-amerykańskich, ale podkreślił, że settlementy, których najbardziej wpływową inicjatorką w końcu XIX wieku była Jane Addams, funkcjonowały w teorii i praktyce na podstawie założeń społeczno-pedagogicznych (Hämäläinen 2003, s. 70–71). Godzi się dodać, że od tego czasu w Wielkiej Brytanii pedagogika społeczna znacznie umocniła swoją pozycję na uniwersytetach i w praktyce, a także zdobyła przyczółek akademicki w USA na Arizona State University (Petrie 2013; Schugurensky 2016). Hämäläinen przedstawił wyjaśnienie genezy pedagogiki społecznej w koncepcjach europejskich myślicieli, takich jak Comenius, Pestalozzi, Fröbel, którzy upatrywali edukacyjnej drogi do rozwiązywania problemów społecznych oraz pokazał w encyklopedycznym ujęciu drogę rozwoju pedagogiki społecznej w Niemczech poprzez koncepcje jej kolejnych twórców. Swoje studium Hämäläinen oparł na reprezentatywnym wyborze niemieckiej literatury przedmiotu (2003, s. 71–74). Widać w międzynarodowej literaturze przedmiotu, że tą wykładnią zdobył on zainteresowanie wielu następnych autorów poruszających na początku XXI wieku w problematykę pedagogiki społecznej, a także niżej podpisanego (Szmagański 2007, s. 226, 233, 234).

Również w swoim stanowisku w sprawie związków między pedagogiką społeczną a pracą socjalną Hämäläinen nawiązał do debaty, która toczyła się nad tymi związkami w Niemczech jeszcze w okresie międzywojennym, a tony jej nadawali Herman Nohl, uznający pedagogikę społeczną za teorię pracy socjalnej, i Alice Salomon, rozwijająca tę pracę w oparciu o podejście amerykańskie. Ten spór nasilił się po II wojnie światowej, gdy alianci, zwłaszcza Amerykanie, wprowadzili pracę socjalną do programów denazyfikacyjnych, o czym więcej na początku tego tekstu z powołaniem się na K. Lorenza. Hämäläinen, relacjonując dalszy ciąg tego sporu, wyodrębnił w niemieckiej literaturze z lat 1971–1998 trzy teorie uznające: 1) brak związku między obiema dziedzinami, 2) ich tożsamość oraz 3) ich uzupełnianie się wzajemne. Jego zdaniem doszło w tym sporze do zmieszania obu tradycji, czego wyrazem jest skrót SA/SP (*Sozialarbeit/Sozialpädagogik*) lub łącząca je forma bardziej ogólna – *Soziale Arbeit* (Hämäläinen 2003, s. 75).

Swoje stanowisko wobec relacji między obiema dziedzinami Hämäläinen przedstawił w założeniu, że pedagogika społeczna jest perspektywą (nie jedyną) dla pracy socjalnej, formułując jej definicję za Lotharem Böhnischem w *Sozialpädagogik der Lebensalter: eine Einführung*, książce wydanej w 1997 roku, parokrotnie wznawianej, ostatnio w roku 2017. Zgodnie z tą definicją:

Pedagogika społeczna koncentruje się na kwestiach integracji jednostki w społeczeństwie, zarówno w teorii, jak i w praktyce. Ma na celu łagodzenie wykluczenia społecznego. Zajmuje się procesami ludzkiego rozwoju, które wiążą ludzi z systemami, instytucjami i społecznościami ważnymi dla ich dobrostanu i kierowania własnym życiem, zarządzania życiem. Podstawową ideą pedagogiki społecznej jest promowanie społecznego funkcjonowania ludzi, ich integracji, uczestnictwa, tożsamości społecznej i kompetencji społecznej jako członków społeczeństwa. Szczególnie odnosi się to do problemów, które ludzie mają z integracją społeczną oraz zarządzaniem życiem w różnych fazach życia (Hämäläinen 2003, s. 76).

Przyjmując takie rozumienie pedagogiki społecznej jako perspektywy dla pracy socjalnej, Hämäläinen podkreślił, że to nie znaczy, iż miałaby ona być metodą czy nawet zbiorem metod tej pracy. Jest ona, według Hämäläinena, dyscypliną z własną teoretyczną orientacją wobec świata. Przyjęcie perspektywy pedagogiki społecznej w kształceniu do pracy socjalnej oznacza, że studenci mają szansę uwewnętrznienia takiego podejścia do praktyki, które nie tylko koncentruje się na pomaganiu ludziom w przetrwaniu trudnych sytuacji, ale wspiera te ich procesy rozwojowe, które są związane z wartościami moralnymi. Dla uzasadnienia tak pojętego procesu pomocy Hämäläinen przywołał maksymę kategorycznego imperatywu Kanta, która jego zdaniem określa każdą istotę ludzką jako byt o absolutnej i unikatowej wartości oraz stanowi, że wszyscy powinni być traktowani jako podmioty z przyrodzonego im prawa, zaś nigdy jako środki osiągnięcia celów innych osób. Z tego punktu widzenia edukacyjnym celem pracy socjalnej jest

pomoc ludziom w osiągnięciu i utrzymaniu doświadczenia sensu i godności w ich życiu (Hämäläinen 2003, s. 77).

Istniejąca, według interpretacji Hämäläinena, teoretyczna niejasność relacji między pedagogiką społeczną a pracą socjalną da się rozwiązać w następujący sposób:

[...] jako gałąź studiów pedagogika społeczna ma własne podejście do teoretycznych analiz, obejmujące stanowiska innych dyscyplin i wzmacniające bazy wiedzy różnych profesji. Dlatego może być traktowana jako wzbogacenie ram teoretycznych kształcenia do pracy socjalnej, jak również jako będąca sama w sobie edukacyjnym podejściem do starań o ludzki dobrostan (Hämäläinen 2003, s. 78).

Swoje rozważania Hämäläinen zakończył metaforą, której spolszczenie można ująć następująco: koncepcja pedagogiki społecznej nie opowiada o obklejaniu miast i miasteczek jaskrawo pokolorowanymi plakatami, naganiającymi ludzkość do transformowania świata. Opowiada o dodawaniu wartości do społecznych potrzeb pociągnięciami naukowego pędzla (Hämäläinen 2003, s. 78).

Zamiast podsumowania

Podsumowanie tego tekstu na podstawie przeglądu stanowisk Lorenza, Payne'a i Hämäläinena, w czasach, gdy pedagogika społeczna dynamicznie zaczęła wykraczać poza jej tradycyjne terytoria, byłoby nadmiernym uproszczeniem. Warto więc jego zakończenie uzupełnić odwołaniem się do badania Ángeli Janer Hidalgo i Xavier Úcara, przytoczonego tu już we wprowadzeniu. Autorzy ci przedstawili, opierając się na opiniach ekspertów pedagogiki społecznej z dwunastu krajów, jej uogólnione rozumienie.

Pedagogika społeczna funkcjonująca w specyficznych ramach politycznych, społecznych i kulturowych każdego kraju jest nauką, praktyką i sztuką, która rodzi się z potrzeby zapewnienia edukacyjnej odpowiedzi na sytuacje i problemy społeczno-kulturowe, zarówno indywidualne, jak i zbiorowe, przeżywane przez jednostki ludzkie, grupy i społeczności. Z jednej strony, jako dyscyplina akademicka, jest wiedzą podbudowującą rozwój procesów kształceniowych w różnych sferach profesjonalnych, a profesje najbardziej bezpośrednio z nią związane to praca socjalna, edukacja społeczna, pedagogika, praca z dziećmi, młodzieżą i dorosłymi oraz interwencje społeczne w społecznościach. Z drugiej strony, jako praktyka może być wykorzystywana do interwencji w bardzo niejednorodnych obszarach działania (Janer Hidalgo, Úcar 2019, s. 19).

Takie rozumienie pedagogiki społecznej znajduje potwierdzenie w realiach. W lutym 2018 roku w Meksyku odbyła się Pierwsza Międzynarodowa Konferencja

Pedagogiki Społecznej poświęcona tematowi *Pedagogika społeczna i edukacja społeczna. Łącząc tradycje i innowacje*. Uczestniczyło w niej 350 osób z 17 krajów. Wystąpienia konferencyjne, prezentowane po angielsku, hiszpańsku i portugalsku, ukazywały szeroki wachlarz perspektyw uprawiania pedagogiki społecznej. Poruszano tam takie tematy, jak edukacja uchodźców, pedagogika kultury, kształcenie edukatorów społecznych i pracowników socjalnych, edukacja społeczna, teoria pedagogiczna, edukacja w więzieniach, rozwój społeczności, praca socjalna, interwencje w zakresie K-12⁵ i wyższego kształcenia, indygenna edukacja oraz partycypacyjne badanie w działaniu (Keller i in. 2018, s. 3). Jak się wydaje, nie tylko analizy teoretyczne wykazują, że obie dziedziny: pedagogika społeczna i praca socjalna, niezależnie od kontekstów społeczno-kulturowych, w których się rozwijają, niosą w sobie potencjały wzajemnych inspiracji. Konferencja w Meksyku oraz zaplanowane następne konferencje na Cyprze w 2020 roku i w Kolumbii w 2022 roku dowodzą, że gromadzą się podmioty uprawiające czy to badania, kształcenie, czy praktykę w jednej z tych dziedzin lub w obu, gotowe do podkreślania wspólnej tożsamości.

Bibliografia

- Constable R., Mehta V. (1994), *Education for Social Work in Eastern Europe. Changing Horizons*, Lyceum Books, Chicago.
- Foster R. (2012), *The Pedagogy of Recognition. Dancing Identity and Mutuality*, Tampere University Press, Tampere.
- Hämäläinen J. (1989), *Social pedagogy as a metatheory of social work education*, "International Social Work", no. 2, s. 117–128.
- Hämäläinen J. (2003), *The concept of social pedagogy in the field of social work*, "Journal of Social Work", no. 1, s. 69–80.
- Janer Hidalgo À., Úcar X. (2017), *Analysing the dimensions of social pedagogy from an international perspective*, "European Journal of Social Work", no. 2, s. 203–218.
- Janer Hidalgo À., Úcar X. (2019), *Social pedagogy in the world today: An analysis of the academic, training and professional perspectives*, "British Journal of Social Work", no. 0, s. 1–21.
- Lorenz W. (1994), *Social Work in a Changing Europe*, Routledge, London.
- Lorenz W. (2008), *Paradigms and politics: Understanding methods paradigms in an historical context: The case of social pedagogy*, "British Journal of Social Work", no. 4, s. 625–644.
- Payne M. (1991), *Modern Social Work Theory. A Critical Introduction*, Education Ltd., Macmillan, Houndmills, Basingstoke.
- Payne M. (1997), *Modern Social Work Theory*, 2nd ed., Lyceum Books Inc., Chicago.
- Payne M. (2005a), *Modern Social Work Theory*, 3rd ed., Palgrave Macmillan, Houndmills, Basingstoke.
- Payne M. (2005b), *The Origins of Social Work. Continuity and Change*, Houndmills, Basingstoke, Palgrave Macmillan.

⁵ Skrót K-12 jest stosowany w USA i Kanadzie na określenie systemu edukacji publicznej od przedszkola (*Kindergarten*) do ostatniej, dwunastej klasy szkoły średniej.

- Payne M. (2014), *Modern Social Work Theory*, 4th ed., Houndmills, Basingstoke, Palgrave Macmillan.
- Saüstowicz P. (2012), *Social Work Between Discipline and Profession. A Historical Case Study of Social Work in Germany from the 1970s to the 1990s*, Societas Pars Mundi Publishing, Bielefeld.
- Szmagalski J. (2007), *Recepcja pedagogiki społecznej poza tradycyjnymi obszarami jej uprawiania. Przykład brytyjski*, [w:] E. Marynowicz-Hetka, *Pedagogika społeczna. Podręcznik akademicki*, t. 2, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 225–233.
- Zaviršek D., Lawrence S. (2012), *Regional perspectives on social work: Europe*, [w:] K. Lyons, T. Hokenstad, M. Pawar, N. Huegler, N. Hall (eds), *The Sage Handbook of International Social Work*, Sage Publications Ltd., London, s. 436–450.

Netografia

- Hämäläinen J. (2019), *Publications*, https://wiivi.uef.fi/crisyp/displ/_/en/cr_redir_all/fet/fet/sea?-direction=3&id=2701094 (dostęp: 10.06.2019).
- Keller D., O’Neil K., Nicolaisen H., Schugurensky D., Villaseñor K. (2018), *Social Pedagogy and Social Education: Bridging Traditions and Innovations*, Social Pedagogy Association, Phoenix, Arizona, <https://www.socialpedagogy.org/publications> (dostęp: 14.06.2019).
- Lorenz W. (b.d.w.), *University Academic Curriculum Vitae*, <https://www.unibz.it/en/faculties/education/academic-staff/person/125-walter-august-lorenz> (dostęp: 7.06.2019).
- Payne M. (b.d.w.), *Curriculum Vitae*, <https://independent.academia.edu/MalcolmPayne/CurriculumVitae> (dostęp: 7.06.2019).
- Petrie P. (2013), *Social pedagogy in the UK: Gaining a firm foothold?*, “Education Policy Analysis Archives”, no. 37, <http://epaa.asu.edu/ojs/article/view/1339> (dostęp: 11.06.2019).
- Schugurensky D. (2016), *Social Pedagogy in North America: Historical Background and Current Developments*, “Pedagogía Social: Revista Interuniversitaria”, no. 27, <https://recyt.fecyt.es/index.php/PSRI/article/view/44164> (dostęp: 11.06.2019).